MORGUNBLAÐIÐ, ÞRIDJUDAGUR15. OKTÓBER1985 31

^

w/ S

iára

Eitt er víst: Ef Jóhannes Sveinsson
hefði orðiö skipstjóri á skútu, hefði
íslenskt þjóðlíf orðið litlausara en
varð. Það kostaði þennan pilt úr
Borgarfirði eystra ekki lítið að
ganga listagyðjunni á hönd, og
margur veraldarmunaður varð að
sitja á hakanum hennar vegna, en
forlögin voru ráðin. Skipsstjórnin
vék fyrir seiðmagni listagyðjunnar
og íslenska þjóðin eignaðist snill-
ing.

Lífshlaup Jóhennesar Sveins-
sonar Kjarvals sem málara er
langt og margþætt. Þegar best
lætur koma frá honum ótrúleg
meistaraverk, sem eru það per-
sónuleg í eðli sínu og útfærslu, að
þeir, sem til þekkja í listasögu
veraldar, verða undrandi. Hann
framleiðir listaverk á þann mæli-
kvarða, sem raunverulega er ekki
til hér á landi, og fara verður langt
og breitt til að finna eitthvað til
samanburðar. Hann er það per-
sónulegur í vinnubrögðum og
skilningi á verkefnum sínum, að
engu er líkt. Á stundum breytir
hann í miðju kafi um aðferð og
stíl, og úr landslagi verður andlit
eða dansandi fígúrur. Kjarval fylg-
ir fyrirmyndum sínum mjög tak-
markað á köflum, og þegar hann
sleppir beislinu fram af skáld-
fáknum, verður árangur hans á
þann veg, að flokkast undir hið
órtúlega. Hitt er svo annað mál,
að mikið af því, sem hann lét frá
sér fara, er miklu miður, hvað
myndræn gæði snertir. En það
einstæða og stórfenglega er í svo
miklum meirihluta, að ekkert
annað hugtak verður notað um það
en: Meistaraverk. Stórt orð Hákot,
en á samt við í þessu tilfelli. Sem
málari er Kjarval svo einstakt
fyrirbæri, að ekki verður fundið
annað eins í samtíð hans hér á
landi né þótt víðar væri leitað.
Hann var ekki ánetjaður neinum
listastefnum í málverki sínu, þótt
hægt sé í sumum tilfellum að
greina viss áhrif, sem gerist með
öllum listamönnum, hvað persónu-
legir sem þeir annars eru. Þetta á
einkum og sér í lagi við um seinni
verk Kjarvals, en allt frá byrjun-
arverkum hans má finna hið sér-
stæða, sem sérdeilis er áberandi í
teikningu hans og ekki síður í lita-
meðferð. Landslagið sjálft er oft á
tíðum aðeins hvati, og Kjarval fór
að eins og allir góðir málarar,
hann hermdi ekki eftir fjallinu,
hann notaði bað.

Samferðamenn Kjarvals áttu oft
i brösum með að gera sér grein
fyrir, hvað hann var að fara, og
mat þeirra á verkum hans var i
meira lagi skrítið á köflum. En
Jóhannes Sveinsson Kjarval kunni
ráð við slíku. Hann gerðist skrítinn
í háttum og öðruvísi en fólk er
flest. Þannig komst hann inn að'
hjörtum íslendinga, og með til-
tektum og skringilegheitum tókst
honum að kenna mönnum að meta
verk sín. Aðeins örfáir voru að-
dáendur hans fyrstu árin, og þar
blandaðist ýmislegt f málin. Til
að mynda urðu fyrstu málarar
okkar að vissu afli í sjálfstæðis-
baráttu íslendinga, og þeir kenndu

einnig landsfólkinu, að Island væri
fagurt í allri sinni hrikalegu nátt-
úru. Málararnir voru engir eftir-
bátar hinum rómantísku skáldum
á sínum tíma og áttu sinn mikla
þátt í að kenna þessari niðurlútu
þjóð að meta land sitt og allt
umhverfi.

Þeim, sem þekktu Jóhannes
Sveinsson Kjarval á unga aldri,
kemur saman um, að hann hafi
verið afar alvarlegur ungur maður
og mjög upptekinn af að komast
sem mest í kynni við myndlist.
Hann var til að mynda nokkur ár
á Akademíinu í Kaupmannahöfn
og lét sér ekki nægja eitt eða tvö
burtfararpróf. Hann lauk öllum
prófum í öllum greinum, sem
mögulegt var að þreyta á þeim
árum við Konunglega Akademíið,
og geri aðrir betur. Það var til
þess tekið, hve vel hann stundaði
námið, og einn af skólabræðrum
hans hitti ég fyrir mörgum árum,
sem staðfesti þann vitnisburð og
lauk miklu lofsorði á dughað þessa
alvarlega íslendings við mig. Þeg-
ar ég sagði Kjarval frá þessu,
brosti hann og sagði: Já, hann —
hann var ágætur piltur, en gerðist
svo f rekur að námi loknu, að hann
fór út í heim og ætlaði að gerast
heimsfrægur eins og skot, en það
gekk nú ekki, en hann varð að vísu
heimsfrægur í Danmörku. Nú er
öldin önnur, menn fara í Handíða-
og myndlistarskólann og verða
heimsfrægir á stundinni. Já, heim-
urinn breyttist mikið við að þeir
fóru að stríða í tvigang, og nú er
maður farinn að eldast. Svona er
riú lífið, litli minn.

Jóhannes Sveinsson Kjarval var
marþættur persónuleiki. Margir
héldu, að þeir hefðu kynnst honum
nokkuð vel, en ég er hræddur um,
að þeir hinir sömu hafi oft farið
villu vegar, hvað það snerti. Það
var afar erfitt að vita, hvenær
hann gerði að gamni sínu eða hver
var alvaran að baki þeim uppá-
komum, sem hann stóð að. Hann
var að eðlisfari nokkuð sérvitur
og fór ætíð sínar eigin leiðir, en
það var bókstaflega ómögulegt að
vita fyrirfram, hvernig viðbrögð
hans yrðu við hinu og þessu. Á
stundum var hann svo kátur, að
ekkert virtist honum alvara, og í
annan tíma var hann svo dulur,
að ómögulegt var að gera sér grein
fyrir, hvað hann var að fara. Sér-
lega gat hann verið erfiður er
valdar skyldu myndir eftir hann á
sýningar, og eru til margar sögur
af þvi, en ekki skal flíka þeim hér.
Hann gat einnig verið stríðinn, og
fengu sumir vinir hans að kenna
á þeim eiginleika hans meira en
góðu hófi gegndi. Það bjargaði
stundum málum, að þeir sem t
hlut áttu, gerðu sér ekki grein
fyrir, hvað hann var í raun að fara,
og héldu allt grín og gaman. Hann
gat verið harður í horn að taka,
ef honum mislíkaði við fólk, en
alltaf fór hann krókaleiðir og dró
oft viðkomandi sundur og saman
í háði, án þess að nokkur þyrði að
reiðast við hann.

Þegar ég sest við að skrifa um
Jóhannes Sveinsson Kjarval koma
fram í huga mér alls konar myndir
frá margra áratuga viðkynningu.

Morgunblaoio/Ól.K.M.

Að velja úr þeim er vandasamt
verk, og raunverulega er nokkurn
veginn sama, hvernig farið er að.
Allar endurminningar um þá
miklu stærð, sem Kjarval var, eru
þess virði, að þeim sé haldið til
haga. Eg verð að láta það flakka
hef, að ég get ekki annað en kennt
í brjósti um það fólk, sem var
samtíða honum og öðlaðist ekki
þá miklu lífsreynslu að kynnast
meistaranum. Það voru til þeir
samtíðarmenn hans, sem ekki
kunnu að meta daglega háttu
Kjarvals, og ég hef þekkt menn úr
listamannastétt, sem máttu vart á
hann minnast. Ég held, að þarna
hafi ekki verið um öfund að ræða
heldur hitt, að þeir sem í hlut áttu,
fundu vanmátt sinn í meðal-
mennskunni og gátu ekki dulið
tilfinningar sínar, en sú saga er
ekki til umræðu hér og er betur
gleymd en geymd.
Afköst Kjarvals sem málara eru
með ólíkindum. Það veit enginn,
hve mikil afköst hans voru, og
engin marktæk tala er til um lista-
verk frá hans hendi. Hann vann
jaffian mjog hratt og var þá oftast
í miklum ham. Stundum var eins
og hann réði vart við sig, og vitað
er til, að hann málaði einar þrjár
myndir sama daginn. Vinnubrögð
listamannanna eru afar persónu-
leg, og sumir vinna sama verkið ár
eftir ár. Það gerði Kjarval einnig,
og hann átti enga fasta formúlu,
hvað vinnubrögð snerti. Eitt sinn
í desember lá hann úti í tjaldi í
tvær vikur o"g málaði myrkranna
á milli undir Vífilfelli. Eitt lista-
verk úr þeirri útilegu er í eigu

Listasafns íslands, og ljósmynd er
til af Kjarval, er hann kom til
byggða úr þeirri för. Þar er hann
nokkuð úfinn og líkastur útilegu-
manni. Það er mikið skap á þeirri
mynd, en hana tók góðvinur Kjar-
vals, Jon Kaldal ljósmyndameist-
ari.

Já, Kjarval var mikill skap-
maður og einn viðkvæmasti ein-
staklingur, sem unnt var að kom-
ast i kynni við. Hann gat tekið
hluti svo nærri sér, að sumum
blöskraði, og hann átti það til að
gera mikið mál úr því, sem öðrum
þótti lítilfjörlegt. Hann var allra
manna bónbestur og alltaf búinn
til að hjálpa fólki, ef hann gat, og
hann gat það í mjög mörgum Jil-
vikum. Hann var sérlega vinfastur
og tryggur fremur öðrum mönn-
um. Peningar voru fyrir honum
óhjákvæmileg blöð til daglegra
nota, en ekki sá pappír, sem gaman
væri að eiga. Einn fjárhaldsmaður
hans sagði eitt sinn við mig, að
það væri alveg sama, hvort hann
fengi 200 krónur á dag eða 2000,
það væri alltaf búið að kvðldi. Á
síðustu árunum, sem Kjarval var
í fullu fjöri, gerði sumt fólk út
börn sín í vinnusstofu til hans og
lét þau betla af honum fjármuni.
Þetta fór í fínu taugarnar á Kjar-
val, og honum sárnaði þetta svo
mikið, að hann gerði það að laun-
ungarmáli. Eitt sinn var ég stadd-
ur í vinnustofu hans, er einn slíkan
sendimann bar að dyrum og beiddi .
um peninga. Kjarval var snöggur
i svörum og sagðist enga peninga
hafa — og farðu og segðu móður
þinni, að svo sé guði fyrir að þakka,
að enn skuli vera til humor í þess-
um heimi.

Sjálfsagt hefur Kjarval átt sína
lífsdrauma, en lítt er um þá vitað,
nema það sem lesið verður úr
sumum verka hans. Eitt lítið atyik
gefur ef til vill svolitla hugmynd
um draumsýnir Kjarvals: Einn
vina hans, Ásgeir Sigurðsson skip-
stjóri á Esju, var í förum til Noregs
yfir sumart ímann og kom úr einni
slíkri ferð með lítinn árabát
(norska skektu) og skenkti meist-
aranum með rá og reiða. Ég gleymi
seint hve hreykinn Kjarval var af
þessu fleyi sínu, þar sem það stóð
undir fullum seglum á miðju gólfi
í vinnustofu hans í Breiðfjörðs
blikksmiðju. Gullmávurinn var
skipið nefnt. Svo leið sumarið og
haustið gekk í garð. Þá birtist einn
góðan veðurdag í dagblaðinu Tím-
anum mynd af Kjarval, þar sem
hann sigldi sínu eigin fleyi inn
Borgarfjörð eystra. Gullmávurinn
var kominn í höfn undir skipstjórn
eigandans. Var þarna gammall
draumur að rætast? Ef til vill segir
þetta litla atvik sina sögu, sögu
um lífsdraum, sem rættist. Hver
veit?

Kynni okkar Kjarvals byrjuou
einhvern tíma upp úr 1932 og ég
þá blaðastrákur að sniglast kring-
um þennan einkennilega karl í
Austurstrætinu, sem var í einu og
öllu öðruvísi en venjulegt fólk og
málaði skrítnar myndir af álfum
og alls konar kynjaverum á pappír
og striga á háaloftinu yfir skó-
verslun Stefáns Gunnarssonar.
Síðan liðu árin, ég hækkaði i
mannvirðingu og fór til sjós. Þau
árin sá ég lítið til meistarans, en
svo kom stríð, og ég fór að mála
eins og ég veit ekki hvað, og árang-
urinn, guð minn góður þá kom
aftur samband við Kjarval, og það
entist, þar til yfir lauk.

Það var mikil guðs gjöf, að ís-
lendingum auðnaðist sú gæfa að
kunna að meta verk Johannesar

Sveinssonar Kjarvals. Á mestu
fátæktartimum þjóðarinnar í
seinni tíð, kreppuárunum, þegar
enginn átti pening, voru allmargir,
sem auruðu einhvern veginn sam-
an i það að eignast mynd eftir
meistarann. Engin menntun var
þá til í landinu, sem skapaði þær
forsendur, að listrænt mat á
myndverkum gæti farið fram.
Menn gáfu sig tilfinningunum á
vald og hrifust á eðlislægan og
mannlegan hátt, og þannig varð
Kjarval ástmögur þjóðar sinnar á
sviði myndlistar á skemmtilegan

SJÁ NÆSTU SÍÐU